



FREE JAZZ: PERFORMANCE STYLES IN THE EARLY AVANTGARDE JAZZ DIRECTION AND THEIR DEVELOPMENT DYNAMICS

Baxodir Fayziev

Botir Zokirov National Institute of Pop Art

Abstract

The article analyzes the aesthetic, structural and performance characteristics of the Free Jazz - avant-garde jazz movement that emerged in the second half of the 20th century. The work of Ornette Coleman and Cecil Taylor, who were among the first to establish this movement, demonstrates the rejection of traditional rules of harmony, rhythm and form. The recognition of free jazz in the professional music field and its influence on the next generation of performing styles based on the work of John Coltrane are scientifically examined. Through musical analysis, the unlimited possibilities of free jazz in terms of material, texture, improvisation and timbre are studied.

Keywords: Free Jazz, avant-garde, improvisation, Ornette Coleman, John Coltrane, Cecil Taylor, modern performance, harmony, rhythm.

FREE JAZZ: BOSHLANG‘ICH AVANGARD JAZ YO‘NALISHIDAGI IJRO USLUBLARI VA ULARNING RIVOJLANISH DINAMIKASI

Baxodir Fayziev

B.Zakirov nomidagi Milliy estrada san‘ati instituti.

Annotatsiya:

Maqolada XX asrning ikkinchi yarmida shakllangan Free Jazz — jaza avangard yo‘nalishining estetik, strukturaviy va ijrochilik xususiyatlari tahlil qilinadi. Ushbu yo‘nalishga birinchilardan bo‘lib asos solgan Ornett Koulman va Sesil Teylor ijodi misolida an‘anaviy garmoniya, ritm va shakl qoidalarining inkor qilinishi bayon etiladi. Jon Koltreyn faoliyati negizida free jazz‘ning professional



musiqa maydonida tan olinishi va uning keyingi avlod ijrochilik yoʻnalishlariga taʼsiri ilmiy asosda yoritiladi. Muziqiy tahlil orqali free jazzʼning material, tekstura, improvizatsiya va timbr imkoniyatlarini cheksiz ochib berishi oʻrganiladi.

Kalit soʻzlar: Free Jazz, avangard, improvizatsiya, Ornett Koulman, Jon Koltreyn, Cecil Taylor, zamonaviy ijrochilik, garmoniya, ritmika.

Kirish

XX asrning 1950–1960 yillari jahon musiqa madaniyatida avangard gʻoyalar keskin faollashgan davr sifatida namoyon boʻldi. Jaz sanʼatida ham ushbu jarayon oʻzining eng oʻzgacha ifodasini topdi. Free Jazz — anʼanaviy muziqiy strukturalardan voz kechish, cheksiz improvizatsiya va radikal badiiy erkinlik gʻoyasiga asoslangan yoʻnalish sifatida namoyon boʻldi. U jaza sanʼatidagi shakl, garmoniya, ritm va fakturaga oid deyarli barcha qotib qolgan meʼyorlarni qayta koʻrib chiqishga sabab boʻldi.

Koʻplab tadqiqotchilar, xususan Ted Djoya (Ted Gioia), Erik Nisenson (Eric Nisenson), Pol Ruyter (Paul R. Reuter) va boshqalar taʼkidlaganidek, free jazz — bu nafaqat yangi musiqa uslubi, balki ijodiy tafakkur shakli, badiiy fikrlash falsafasi sifatida ham namoyon boʻladi.

1. FREE JAZZ YOʻNALISHINING SHAKLLANISHI

1.1. Ornett Koulman va “Harmolodics” gʻoyasi

Free Jazz atamasi 1959 yilda Ornett Koulmanning "The Shape of Jazz to Come" albomi chiqishi bilan ilk bor keng muomalaga kirdi. Koulmanning “harmolodics” deb atalgan konsepsiyasiga koʻra, musiqada garmoniya, melodiya va ritm teng darajada mustaqil va erkin harakatlanishi mumkin. Bu yondashuv improvizatsiyaning chegaralarini olib tashladi va musiqachilarga oʻz individual ovozini yaratish imkonini berdi.

Koulman ansambllarida anʼanaviy garmonik asos (akkord almashinuvi) deyarli yoʻq, oʻrniga gorizontalar rivojlanuvchi melodik qatorlar ustuvor. Bu esa improvizatordan ichki intuitsiya, tembr va dinamikani sezish, guruhdagi boshqa ijrochilar bilan teng “muloqot” qilishni talab etadi.



1.2. Sesil Teylor va ritmik-energetik maktab

Pianinochi Sesil Teylor free jazz'ga mutlaqo o'zgacha xususiyat kiritdi. Uning ijrosida:

- layaqqatli ritmik qatlam,
- ekstremal dinamik kuchlanish,
- klasteri intervallar,
- perkussiyaga xos zarbiy mexanika

ustuvor o'rin tutdi.

Uning 1962 yildagi "Unit Structures" albomi free jazz'ning intellektual, strukturaviy shaklini belgilab berdi.

2. FREE JAZZGA DASTLABKI MUNOSABAT: "SHARLATANLIK" MASALASI

Free jazz paydo bo'lgan ilk yillarda ko'plab musiqa tanqidchilari va nazariyachilari mazkur yo'nalishni "qoidalarsiz", "beqaror", "tinglovchini adashtiruvchi" musiqa sifatida baholadilar. Ayrimlar hatto free jazz ijrochilarini: "sharlatan" — tinglovchi ishonchi va an'anaviy musiqiy qadriyatlarni buzuvchi deb ta'riflagach, free jazz uzoq vaqt rasmiy musiqa doiralariga kiritilmay yurdi. Bu e'tirozlar, avvalo, an'anaviy garmoniya va shaklga o'rganib qolgan auditoriyaning yangi badiiy fikrlashni qabul qila olmasligidan dalolat edi.

3. JON KOLTREYN FENOMENI VA FREE JAZZ'NING Professional MAYDONGA KIRISHI

1960-yillar boshida vaziyatni tubdan o'zgartirgan shaxs — Jon Koltreyn bo'ldi. Uning free jazz'ga jiddiy yondashuvi ushbu yo'nalishni san'atning yuksak shakli sifatida tan olishga olib keldi.

Koltreynning quyidagi asarlari free jazz'ni yangi bosqichga ko'tardi:

- "Ascension" (1965) — katta ansambl uchun yozilgan, umumiy kollektiv improvizatsiya namunasi.
- "Meditations" (1966) — ruhiy-ekspressiv qidiruvning yuqori nuqtasi.
- "Interstellar Space" (1967) — saksofon va udar asboblari o'rtasidagi cheklanmagan duet improvizatsiyasi.

Koltreyn free jazz'ga:



-
- kompozitsion fikrlash,
 - ichki ma'naviy-metafizik qidiruv,
 - tembrni falsafiy ifoda vositasi sifatida ko'rish kabi yangi qirralar olib kirdi.

4. MUZIQUIY TAHLIL: FREE JAZZNING TEXNIK VA ESTETIK ASOSLARI

4.1. Garmoniya va melodik struktura

Free jazz'da an'anaviy funksional garmoniya deyarli yo'q. Uning o'rniga:

- atonal qatlamlar,
- modal yo'nalishlar,
- xromatik improvizatsiya,
- klasterli akkordlar

ishlatiladi. Melodiya frazalari ko'pincha notqlik (oratoriya), nutq ritmi va afrikalik go'shaglarni eslatadi.

4.2. Ritmika

Free jazz ritmi kasbiy perkussiv tafakkurga asoslanadi:

- metrsiz harakat,
- poliritmiya,
- impulsiv zarblar,
- jadal temp o'zgarishlari

ritmni an'anaviy "swing" konsepsiyasidan tubdan farq qiluvchi holatga olib keladi.

4.3. Timbr va faktura

Ijrochilar ko'pincha:

- growl,
- multiphonics (bir vaqtda ikki ovoz),
- overblowing (chegaradagi fortissimo),
- slap tongue,
- ekstremal registrlar,
- instrument korpusidan perkussiya sifatida foydalanish



kabi texnikadan foydalanadilar. Bu free jazz'ga dramatik, energiyaga boy faktura bag'ishlaydi.

4.4. Improvizatsiya falsafasi

Free jazz improvizatsiyasi:

- badiiy fikrning erkin oqimi,
- nutq singari tabiiy rivojlanish,
- ichki psixologik holatning musiqiy ifodasi

sifatida namoyon bo'ladi. Ijrochi bu yo'nalishda texnik mahorat bilan bir qatorda ruhiy energiyani ham musiqaga yo'naltira olishi zarur.

5. FREE JAZZNING JAHON MUSIQASIGA TA'SIRI

Free jazz 1970–2000 yillar davomida quyidagi sohalarga kuchli ta'sir ko'rsatdi:

- Avantyura va eksperimental kompozitorlik (Karlhayns Shtokxauzen, Laxenmann)
- Elektron va noan'anaviy improvizatsiya
- Afroamerikalik ruhiy-ijtimoiy harakatlar musiqasi
- Avant-rock va psychedelic rock (The Velvet Underground, Soft Machine)
- Yevropa improvizatsiya maktablari (Derek Beyli, Evan Parker)

Free jazz nafaqat yangi uslub, balki san'atda absolyut erkinlik g'oyasining belgisiga aylandi.

XULOSA

Free Jazz — XX asrning eng muhim musiqa hodisalaridan biri sifatida jaza yo'nalishini tubdan qayta shakllantirdi. U an'anaviy qoidalarni buzgan holda yangi improvizatsiya madaniyatini yaratdi va badiiy fikrning cheksiz imkoniyatlarini ochib berdi. Ornett Koulman, Sesil Teylor, Jon Koltreyn kabi ijodkorlar tufayli free jazz professional musiqa sahnasida munosib o'rinni egalladi va hozirga qadar zamonaviy ijod uchun ilhom manbai bo'lib kelmoqda.



***Modern American Journal of Social Sciences
and Humanities***

ISSN (E): 3067-8153

Volume 01, Issue 09, December, 2025

Website: usajournals.org

***This work is Licensed under CC BY 4.0 a Creative Commons Attribution
4.0 International License.***

ADABIYO TLAR

1. Gioia, Ted. *The History of Jazz*. Oxford University Press, 2011.
2. Jost, Ekkehard. *Free Jazz*. Da Capo Press, 1994.
3. Porter, Lewis. *John Coltrane: His Life and Music*. University of Michigan Press, 1998.
4. Spellman, A.B. *Four Lives in the Bebop Business*. Limelight Editions, 1985.
5. Wilmer, Valerie. *As Serious As Your Life: The Story of the New Jazz*. Serpent's Tail, 1977.
6. Coleman, Ornette. *The Shape of Jazz to Come* (Album). Atlantic Records, 1959.
7. Taylor, Cecil. *Unit Structures* (Album). Blue Note Records, 1966.
8. Kofsky, Frank. *Black Nationalism and the Revolution in Music*. Pathfinder, 1970.
9. UMAROV Sh. JAZ OLAMIGA KICHIK SAYOHAT. Madaniyat va san'at jurnali. 1 jild, 8-son. 2023